

ONROEREND
ERFGOEDRICHTPLAN
**‘HOOGSTAMBOOM-
GAARDEN IN
HASPENGOUW’**

Projectnota

ANSE KINNAER

4.2	INITIATIE- EN VERKENNINGSFASE (SEP 2016 – MRT 2017)	24
4.3	PLANNINGSFASE (SEP 2016 – JUN 2017)	24
4.4	ONDERZOEKSFASE (SEP 2016 – DEC 2017)	25
4.5	PLANUITWERKINGSFASE (JAN 2018 – OKT 2018)	26
4.6	GOEDKEURINGSFASE (NOV 2018 – DEC 2018)	26
4.7	EVALUATIEFASE (NOV 2018 – DEC 2018)	26
5	VOORSTEL PROJECTSTRUCTUUR.....	27
5.1	INTERNE PROJECTOPVOLGING EN –UITVOERING BINNEN HET AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED	27
5.2	STUURGROEPEN	27
5.3	ONDERZOEKSGROEP	29
5.4	KLANKBORDGROEP	29
5.5	VOORSTEL PROCESSHEMA	30
6	BIBLIOGRAFIE	32

1 CONTEXT VAN HET ONROENDERFgoedRICHTPLAN 'HOOGSTAMBOOMGAARDEN IN HASPENGOUW'

1.1 BELEIDSKADER

Sinds januari 2015 bestaat er een nieuw instrument om onroerend erfgoed te behouden en te ontwikkelen voor de toekomst: een onroenderfgoedrichtplan. Vergeleken met het klassieke instrumentarium brengt het onroenderfgoedrichtplan de nodige vernieuwing in de onroenderfgoedzorg:

- het focust op het formuleren van een langetermijnvisie en de realisatie van die visie via een goedgekeurd actieprogramma;
- het komt tot stand via samenwerking tussen verschillende actoren;
- het gaat uit van participatie van de lokale bevolking;
- het laat toe een brede waaier van instrumenten in te zetten, en dus niet enkel de instrumenten voor het behoud en beheer van het onroerend erfgoed;
- het resulteert in een formeel engagement van de partners om de acties uit te voeren.

De opmaak van een onroenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden in Haspengouw is opgenomen in de beleidsbrief 2016 van minister Bourgeois:

“De nieuwe regelgeving heeft een geheel nieuw instrument in het leven geroepen om het erfgoed te behouden en ontwikkelen, namelijk het “onroenderfgoedrichtplan”. Een dergelijk onroenderfgoedrichtplan vertrekt vanuit de erfgoedwaarden en geeft een visie op de gewenste toekomstige ontwikkeling van de onroerende goederen. Een onroenderfgoedrichtplan kan vertrekken vanuit een thematische of een gebiedsgerichte invalshoek. Aangezien dit instrument een volledig nieuw gegeven is, dient het eerst te worden uitgetest. Daarom werden in 2015 twee proefprojecten opgestart, namelijk een proefproject over hoogstamboomgaarden in Haspengouw en een proefproject over het mergelland in de gemeente Riemst. Aan de hand van deze projecten wil ik de nieuwe mogelijkheden van het instrument verkennen.”

Hoogstamboomgaarden zijn traditionele landschapselementen die zich in het werkveld van verschillende beleidsdomeinen, -niveaus en verenigingen situeren en dus om een geïntegreerde aanpak vragen. Een onroenderfgoedrichtplan is een instrument dat zich bij uitstek leent om dit te realiseren. Met dit proefproject willen we de vernieuwende elementen van dit instrument in praktijk brengen. De procedure voor de opmaak van een onroenderfgoedrichtplan is niet vastgelegd in de regelgeving, wat het voordeel biedt dat het proces op maat van het project kan worden uitgetekend en zo nodig bijgestuurd.

1.2 EEN UNIEK CULTUURHISTORISCH LANDSCHAP IS BEDREIGD

Hoogstamboomgaarden maken sinds de middeleeuwen onafgebroken deel uit van het Vlaamse landschap. Deze boomgaarden waren, zowel op het platteland als op grote domeinen, aanvankelijk niet gericht op economische productie. Op het platteland waren boomgaarden traditioneel aangelegd nabij hoeves en eerder beperkt in oppervlakte. Landbouwers gebruikte deze

boomgaarden in eerste instantie als schaduwrijke weides voor het vee. De fruitteelt was ondergeschikt aan de veeteelt en de boomgaarden werden dus niet intensief onderhouden. Het fruit was vooral bedoeld voor eigen consumptie en kende een verrassend rijke variatie in soorten, toepassingen en rijpingsmomenten. De adel, geestelijkheid en hoge burgerij, legden vaak ommuurde of omhaagde fruittuinen aan op hun domeinen. Hier waren de esthetische en prestigieuze eigenschappen van bijzondere fruitvariëteiten en leivormen gelijk aan de productiefunctie.

De commerciële fruitteelt deed vanaf de tweede helft van de 19de eeuw zijn intrede in ons land, maar begon pas echt vanaf het begin van de 20ste eeuw aan economisch belang te winnen. De boomgaarden rond de stads- en dorpskernen groeiden uit tot een heuse gordel met weideboomgaarden. Deze boomgaarden lagen niet noodzakelijk in de onmiddellijke omgeving van boerderijen en waren gemiddeld groter in oppervlakte. De professionalisering van de fruitteelt leidde tot meer planmatig ingerichte boomgaarden, nieuwe snoeitechnieken in functie van opbrengstverbetering en drastische beperking van het aantal variëteiten tot enkel commercieel interessante rassen. Geavanceerde bewaringstechnieken lieten toe om die fruitrassen maandenlang in optimale omstandigheden te bewaren. De toenemende consumenteneisen van de markt werkte de professionalisering van de fruitteelt verder in de hand. Experimenten met laagstam kwamen vanaf circa 1930 in zwang en vonden na gunstige resultaten ook meer en meer ingang bij landbouwers en fruittelers. De overgang van hoogstam naar laagstam gebeurde in eerste instantie geleidelijk, maar kwam na de Tweede Wereldoorlog in een stroomversnelling, o.a. door de combinatie van hogere opbrengsten en makkelijker onderhoud en rooipremies voor hoogstamboomgaarden, uitgereikt door de (Europese) overheid.

De hoogstamboomgaarden die een eeuw geleden het landschap domineerden, verloren in de loop van de 20ste eeuw grotendeels hun economisch nut. Dit leidt tot verwaarlozing en massale achteruitgang van dit landschapselement. Op enkele jaren tijd daalde hun oppervlakte met circa 90%. Deze trend zet zich tot op vandaag verder. Met de (oude) hoogstamboomgaarden, verdwijnen ook de oude streekgebonden fruitrassen en (kennis van) traditionele beheerstechnieken en gebruiken.

1.3 (ERFGOED)WAARDEN VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN

Het onroerenderfgoeddecreet zegt het volgende over onroerenderfgoedrichtplannen (hoofdstuk 7, Art. 7.1.2): *“Een onroerenderfgoedrichtplan biedt onder andere op basis van de gegevens die opgenomen zijn in een inventaris als vermeld in artikel 4.1.1 vanuit de erfgoedwaarden een visie op de toekomstige ontwikkeling van de betrokken onroerende goederen binnen het thema of gebied, verduidelijkt de aandachtspunten uit het onroerenderfgoedbeleid en formuleert beheers- en ontwikkelingsdoelstellingen.”*

De nog aanwezige hoogstamboomgaarden in Vlaanderen zijn een relict van een traditioneel cultuurhistorisch landschap, waarin deze landschapselementen dominant aanwezig waren. Van alle (voormalige) Vlaamse fruitstreken, bleef dit landschap het best bewaard in Limburgs Haspengouw en Voeren. Daarom zal het onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden zich concentreren op dit gebied. Het is wel de bedoeling dat de resultaten van dit richtplan ook toepasbaar zijn voor hoogstamboomgaarden in andere Vlaamse regio's.

Op basis van de inventarismethodologie zoals vastgesteld door de minister (MB van 17/07/2015) kunnen we verschillende erfgoedwaarden toekennen aan hoogstamboomgaarden. Naast erfgoedwaarden zijn er nog veel andere waarden die aan hoogstamboomgaarden worden

toegekend, zoals ecologische waarde, belevingswaarde (toeristisch-recreatief), wetenschappelijke waarde (genetische diversiteit),...

Het onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden beperkt zich niet tot de erfgoedwaarde, maar neemt alle waarden van hoogstamboomgaarden mee.

2 PROJECTDEFINITIE

2.1 PROBLEEMSTELLING

Hoogstamboomgaarden worden, naast hun erfgoedwaarde, ook gewaardeerd omwille van hun natuurwaarde/biodiversiteit en landschappelijke waarde. Daarom leveren verschillende organisaties en beleidsdomeinen ook inspanningen om hoogstamboomgaarden in het landschap te behouden en beheren. Desondanks blijft het aantal hoogstamboomgaarden en/of hun oppervlakte jaarlijks dalen.

Dit is te wijten aan een aantal problemen op maatschappelijk en beleidsmatig vlak.

Maatschappelijke problemen:

- Het verlies aan (economisch) nut en de hoge onderhoudskosten leiden tot verwaarlozing en opruiming van hoogstamboomgaarden:
 - Fruitbomen die afsterven door ouderdom en/of stormschade worden niet meer vervangen en de nog aanwezige hoogstamfruitbomen worden niet meer onderhouden. Dit zorgt voor een sluipende verandering van het landschap, waarbij hoogstamboomgaarden meer en meer in dichtheid afnemen en verdwijnen;
 - Hoogstamboomgaarden worden geroid en vervangen door productievare teelten.
- Door de huidige monoculturen zijn oude fruitrassen en hun specifieke gebruik niet meer gekend. Er is daardoor onvoldoende vraag naar hoogstamfruit waardoor veel hoogstamboomgaarden niet meer geoogst worden;
- Oude, meestal verwaarloosde, hoogstamboomgaarden worden vaak negatief bekeken als ziektehaarden voor commerciële teelten. Dit is een perceptieprobleem en heeft (niet altijd) een wetenschappelijke grondslag;
- In Vlaanderen heerst er een grote gronddruk, zowel voor wonen als voor landbouw en natuur. Door hun specifieke eigenheid, namelijk op het raakvlak van landbouw en natuur, zijn hoogstamboomgaarden hier vaak de dupe van.

Beleidsmatige problemen:

Hoogstamboomgaarden waren aanvankelijk hoofdzakelijk actieve landbouwgronden. De afname van het economisch belang van de hoogstamboomgaarden leidde echter tot desinteresse voor dit landgebruik in de landbouwsector. Hoogstamboomgaarden hebben wel een belangrijke natuurwaarde, erfgoedwaarde, landschappelijke waarde en belevingswaarde waardoor tegenwoordig vooral andere sectoren, zoals de natuur- en erfgoedsector, deze landschapselementen waarderen. Deze verschuiving in waardering tussen verschillende beleidsdomeinen heeft echter als gevolg dat er quasi geen (sectoraal) beleid voor hoogstamboomgaarden bestaat en dat hoogstamboomgaarden buiten veel bestaande maatregelen voor het behoud van waardevolle landschapselementen vallen.

- Er is geen beleid meer rond hoogstamboomgaarden bij het departement landbouw:
 - Hoogstamboomgaarden vallen buiten de bestaande beheersovereenkomsten voor landbouw;
 - PDPO subsidies voor aanplant en onderhoud van hoogstamboomgaarden werden stopgezet. Vooral particulieren en eigenaars van 'vertuinde' boomgaarden maakten gebruik van deze subsidies. Landbouwers, vaak pachters, die de grotere en landschappelijk waardevollere hoogstamboomgaarden gebruiken, deden vaak geen beroep op deze steun;

- Hoogstamboomgaarden vallen niet onder het (Europese) vergroeningsbeleid voor landbouwers, waarbij landbouwers steun krijgen voor het uitvoeren van natuurvriendelijke maatregelen.
- In tegenstelling tot voor graslanden en bos is er geen specifiek natuurbeleid voor hoogstamboomgaarden. Dit leidt soms tot absurditeiten:
 - Natuurverenigingen kunnen geen premies krijgen voor het onderhoud van hoogstamboomgaarden, zelfs niet wanneer onder de boomgaarden waardevol grasland aanwezig is;
 - Het rooien van een populierenaanplant, dat als bos beschouwd wordt, moet soms gecompenseerd worden door bebossing van een ecologisch waardevollere hoogstamboomgaard. Hoogstamboomgaarden ook als 'bos' gaan beschouwen is echter geen optie voor de landbouwsector. Een apart statuut is dus wenselijk.
- Binnen het erfgoedbeleid bestaat de mogelijkheid om hoogstamboomgaarden te beschermen als monument of cultuurhistorisch landschap, met een daaraan gekoppeld premiestelsel voor onderhoud. Bij veel eigenaars leeft echter de perceptie dat beschermingen statisch zijn en dat deze hun eigendomsrecht aantasten. Het (lokaal) draagvlak voor een bescherming is bijgevolg vaak klein. Daarnaast blijkt dat er quasi geen premies worden aangevraagd voor beschermde hoogstamboomgaarden en dat een bescherming vaak zijn doel voorbij schiet.

2.2 PROJECTDOELSTELLINGEN

Hoofddoelstelling

De projectdoelstelling wil een antwoord bieden op bovenstaande problematieken binnen de mogelijkheden (en beperkingen) die de opmaak van een onroerenderfgoedrichtplan biedt. Dit instrument is gericht op geïntegreerde en sectoroverschrijdende visievorming, vertrekkende vanuit de erfgoedwaarden, en op het inzetten van bestaand (Vlaams) beleidsinstrumentarium door middel van een actieprogramma.

Dit leidt tot volgende hoofddoelstelling:

We willen hoogstambomen **koesteren** als waardevolle streekeigen landschapselementen en **samen** werken aan een **duurzame verankering** van hoogstamboomgaarden **in een dynamisch landschap**.

Binnen deze doelstelling kunnen we een aantal krachtlijnen definiëren:

- **Koesteren:** We willen hoogstamboomgaarden koesteren als waardevolle landschapselementen en als symbool voor streekeigenheid. Hoogstamboomgaarden zijn een essentieel kenmerk in het typische Haspengouwse landschap en vormen een belangrijke troef voor de (recreatieve) aantrekkingskracht van de streek. Zorg dragen voor deze karakteristieke landschapselementen is zorg dragen voor de streek. We willen inzetten op de herkenbaarheid van het Haspengouwse landschap en verbondenheid met dit landschap. Zo hopen we dat zorgen voor hoogstamboomgaarden, als onderdeel van de streekidentiteit, een motor kan zijn voor streekontwikkeling;
- **Samen:** We willen samen met alle belanghebbenden werken aan een duurzame oplossing voor de hoogstamboomgaardenproblematiek in Haspengouw. Door het doorlopen van een participatief proces betrekken we alle relevante sectoren, regionale en lokale besturen, belangenorganisaties, regionale en lokale verenigingen en organisaties, experts, inwoners, landbouwers, ondernemers, eigenaars, gebruikers en recreanten. We willen de waardering voor hoogstamboomgaarden, knelpunten en opportuniteiten in kaart brengen en van daaruit

zoeken naar constructieve oplossingen. Zo komen we samen tot een breed gedragen visie voor het omgaan met hoogstamboomgaarden in Haspengouw en Vlaanderen. Deze visie willen we concretiseren in een actieprogramma waarin ieder zijn verantwoordelijkheid neemt om de visie succesvol uit te voeren;

- **Duurzame verankering:** We willen de zorg voor hoogstamboomgaarden duurzaam verankeren in de beleidsvorming en beleidsuitvoering. We willen het bestaande beleidsinstrumentarium optimaal (op maat) inzetten voor het behouden, onderhouden en (her)aanplanten van hoogstamboomgaarden in Vlaanderen/Haspengouw. Daarnaast willen we aanbevelingen formuleren om het (Vlaams) beleid voor hoogstamboomgaarden te optimaliseren en uit te breiden. We willen daarbij vooral inzetten op:
 - Maatregelen voor het onderhoud van hoogstamboomgaarden, o.a. met het oog op inperking van verspreiding van ziekten en plagen;
 - Flexibel en op maat inzetten van de beschikbare middelen voor onderhoud en (her)aanplant op basis van heldere en transparante regels die een minimum aan administratie vergen;
 - Een eerlijke(re) verdeling van de lasten en lusten die hoogstamboomgaarden met zich meebrengen;
 - (Economisch) leefbare modellen/functies voor het 'uitbaten' en onderhouden van hoogstamboomgaarden;
 - Een (sector overschrijdend) Vlaams beleidskader op maat van de specifieke eigenheid van hoogstamboomgaarden, die zich op het raakvlak van verschillende sectoren bevinden.
- **Dynamisch landschap:** Hoogstamboomgaarden zijn levend erfgoed die deel uitmaken van een dynamisch landschap dat constant verandert en evolueert. Boomgaarden verjongen regelmatig, sommige boomgaarden verdwijnen, andere verschijnen. We willen het behoud van en de zorg voor hoogstamboomgaarden inpassen in deze landschapsdynamiek en afstemmen op de maatschappelijke noden en behoeften. Enerzijds kunnen de ruimtelijke inplanting en functies van hoogstamboomgaarden wijzigen in de tijd, anderzijds blijven hoogstamboomgaarden constante landschapselementen die de continuïteit, herkenbaarheid en streekeigenheid van het landschap waarborgen.

Nevendoelstellingen

Een onroerenderfgoedrichtplan is in hoofdzaak gericht op het ontwikkelen van een visie voor een erfgoedthema en/of gebied die geconcretiseerd wordt door het inzetten van uitvoeringsgerichte beleidsmaatregelen via een actieprogramma. Buiten de scope van het project zijn er echter ook een aantal kritische succesfactoren die de slaagkansen van het project beïnvloeden. Maatschappelijk en beleidsmatig draagvlak zijn cruciaal. Om dit draagvlak zo groot mogelijk te maken, is het daarom aangeraden ook in te zetten op kennisontwikkeling en –verspreiding met betrekking tot het thema, op draagvlakverbreding en op monitoring.

Daarom streeft het project een aantal nevendoelstellingen na:

- **Kennisdeling en kennisontwikkeling:** Er is al veel informatie beschikbaar over hoogstamboomgaarden, hun evolutie, ligging, toestand... bij de verschillende overheidsinstanties en organisaties die meewerken aan het project. Daarnaast kan er door middel van onderzoek nog nieuwe informatie ingewonnen worden met betrekking tot (lokale) perceptie en waardering van hoogstamboomgaarden, geschikt beleidsinstrumentarium (wat mensen aanspoort en hen net tegenhoudt om bepaalde maatregelen te gebruiken) en benchmarking. Het verzamelen en delen van de beschikbare en nieuwe informatie tussen de verschillende partners is belangrijk om de huidige toestand

het oog te verliezen. Dit vraagt voor een flexibel pakket aan inzetbare maatregelen en diversiteit van strategieën, zoveel mogelijk afgestemd op het individueel bedrijf en type hoogstamboomgaard. Er kan bv. met verschillende ‘ambitieniveaus’ gewerkt worden: bv. boomgaarden waar vooral de natuurwaarde van belang is of boomgaarden die wel landschappelijk behouden blijven maar waar bijvoorbeeld mest onder gestockeerd kan worden of plantafstanden vergroten i.f.v. bedrijfsvoering enz.;

- Afstemming zoeken met andere agenda’s zoals klimaatadaptatie, duurzaam ondernemen enz. om zoveel mogelijk win-winsituaties te creëren;
- strategie/methode/oplossingen die breder kunnen toegepast worden op andere culturele landschappen die kampen met gelijkaardige problemen (bv. boccagelandschappen).

2.4 HAALBAARHEID

Het project streeft naar behoud en beheer van hoogstamboomgaarden als onderdeel van een dynamisch landschap op zowel maatschappelijk als beleidsmatig vlak. Dit vereist een groot maatschappelijk en politiek draagvlak en een engagement van alle partners om de visie te realiseren. In de startfase van het project is nog niet geweten of dit draagvlak voldoende groot is en of alle betrokkenen het nodige engagement kunnen/willen aangaan. Binnen het proces zijn vele actoren betrokken, die mogelijk tegenstrijdige belangen vertegenwoordigen. Het succes van het richtplan is (deels) afhankelijk van het scharen van al deze actoren achter een gemeenschappelijke visie en doelstellingen. Het project is erop gericht het bestaande beleid voor hoogstamboomgaarden te optimaliseren en indien nodig een nieuw beleid op maat van de problematiek voor te stellen. Dit vereist de inzet van een breed beleidsinstrumentarium en mogelijk aanpassingen van Vlaamse, provinciale en/of lokale regelgeving met mogelijke financiële implicaties als gevolg. In de startfase van het project is nog niet duidelijk of er (politieke) bereidheid zal zijn om de bestaande instrumenten in te zetten voor hoogstamboomgaarden, de nodige juridische aanpassingen door te voeren en om budgetten vrij te maken. Hoewel het project hiernaar streeft, zijn er geen garanties dat de beleidsmatige, beheersmatige en financiële knelpunten kunnen worden opgelost.

3 ACTORENANALYSE

Bij de opmaak van een onroerenderfgoedrichtplan is er veel aandacht voor de verschillende actoren en hun (mogelijke) rol in het proces. Hierbij is het van belang om op voorhand zoveel mogelijk in kaart te brengen. Dit gebeurt door de groep belanghebbenden zo ruim mogelijk te bekijken en elke actor zo goed mogelijk te beschrijven

Door deze analyse te maken kunnen we mogelijk al uitspraken doen over de mate waarin en de manier waarop een actor betrokken kan/moet worden bij het project.

Dit onderdeel beschrijft de visie op hoogstamboomgaarden van deze actoren en hun verwachtingen van en betrokkenheid bij de opmaak van het onroerenderfgoedrichtplan, de kennis die zij hebben over dit onderwerp en de instrumenten die ze mogelijk kunnen inzetten. We verzamelden deze informatie via een bevraging van de primaire actoren. Wanneer beschikbaar is de informatie opgenomen volgens de formulering van de desbetreffende actoren zelf.

3.1 PRIMAIRE ACTOREN (BESLISSINGSBEVOEGDHEID)

Omdat een onroerenderfgoedrichtplan in eerste instantie een beleidsvisie is, beschouwen we de betrokken overheidsinstanties op verschillende niveaus als primaire actoren, aangevuld met organisaties met specifieke kennis van het thema of gebied. Deze primaire actoren hebben beslissingsbevoegdheid gedurende het proces.

3.1.1 Vlaamse overheid

De Vlaamse Regering stelt een onroerenderfgoedrichtplan vast. In het hieraan gekoppelde actieprogramma kunnen alle Vlaamse beleidsdomeinen hun beleidsinstrumenten inzetten om het richtplan uit te voeren. Het is dus belangrijk om alle Vlaamse beleidsdomeinen op één lijn te krijgen, daar zij beslissingsbevoegdheid hebben.

Hoogstamboomgaarden bevinden zich bovendien op het raakvlak van verschillende (ruimtelijke) beleidsdomeinen. Binnen deze beleidsdomeinen is er specifieke sectorgebonden kennis over het thema aanwezig.

De verschillende beleidsdomeinen zijn georganiseerd in departementen, agentschappen en/of onderzoeksinstituten. Departementen zorgen voor de beleidsvoorbereiding en de beleids ondersteuning. Agentschappen zijn verantwoordelijk voor beleidsuitvoering. De onderzoeksinstituten verrichten onderzoek en leveren kennis aan over relevante beleidsthema's. Niet alle overheidsorganisaties beschikken over beleidsuitvoerende instrumenten.

Agentschap voor Onroerend Erfgoed

Het agentschap voor Onroerend Erfgoed waardeert hoogstamboomgaarden om hun erfgoedwaarde, als relict van een belangrijke periode in de agrarische geschiedenis, en vanwege de landschappelijke waarde, als typisch landschapselement in het Haspengouwse (en Vlaamse) traditionele landschap. Onroerend Erfgoed coördineert de opmaak van het onroerenderfgoedrichtplan. Het project werd opgestart vanuit de vaststelling dat hoogstamboomgaarden steeds meer verdwijnen, wat leidt tot 'verarming' van het landschap. Inzetten van het erfgoedinstrumentarium, met name beschermingen, stoot vaak op veel tegenstand vanwege het behoudende karakter en heeft niet altijd het gewenste

effect. Verdwijning en verwaarlozing van hoogstamboomgaarden kunnen niet worden tegengegaan. Daarnaast blijkt de premieregeling voor onderhoud van hoogstamboomgaarden niet optimaal en wordt hier weinig beroep op gedaan.

Het agentschap Onroerend Erfgoed wil via het onroerenderfgoedrichtplan komen tot een (specifiek) beleidskader voor hoogstamboomgaarden waarbij de overheid een breed instrumentarium kan inzetten voor het behoud en beheer van deze traditionele landschapselementen, zonder daarbij echter de dynamiek en evolutie van het landschap uit het oog te verliezen. Het in te zetten instrumentarium moet breder zijn dan louter erfgoedinstrumentarium en inzetten op algemene landschapszorg.

Aanwezige kennis en (mogelijk) onderzoek

- Erfgoedwaardering van (individuele) hoogstamboomgaarden: dit leidt tot opname en beschrijving van hoogstamboomgaarden in de erfgoedinventaris;
- 50-tal fiches van hoogstamboomgaarden met erfgoedwaarde in de erfgoedinventaris;
- Historisch-geografisch landschappelijk onderzoek naar de evolutie van hoogstamboomgaarden in het landschap;
- Onderzoek naar (traditionele) beheersvormen en technieken in functie van huidig en toekomstig beheer van hoogstamboomgaarden als erfgoedelementen;
- Evaluatie van het beleidsinstrumentarium voor hoogstamboomgaarden;
- Onderzoek naar perceptie van hoogstamboomgaarden bij verschillende bevolkingsgroepen.

(Mogelijk) inzetbaar beleidsinstrumentarium

- Inventaris onroerend erfgoed: kennisverspreiding;
- Vaststellen van de inventaris: zorgplicht voor overheden en mogelijkheid tot verankering als erfgoedlandschap in een RUP (premiestelsel);
- Beschermen: gebruiksbeperkingen, beheersdoelstellingen en premiestelsel;
- Beheerplannen: langetermijnvisie, concrete beheersmaatregelen en premiestelsel;
- Handleidingen m.b.t. beheersvragen en afwegingskaders;
- Beheersovereenkomsten.

Instituut voor natuur- en bosonderzoek (INBO)

Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) waardeert hoogstamboomgaarden vooral vanwege van hun hoge diversiteit en om de ecosysteemdiensten die zij kunnen leveren. Binnen dit project werkt het INBO mee aan onderzoek naar de waardering van hoogstamboomgaarden vanuit het ecosysteemdienstendenkkader en vanuit biodiversiteit.

Aanwezige kennis en (mogelijk) onderzoek

- Biologische waardering van hoogstamboomgaarden en spreiding (BWK);
- Onderzoek naar kevers in holle bomen en oude hoogstamboomgaarden (biodiversiteit);
- Waardering van het Voerense landschap (m.i.v. waardering van hoogstamboomgaarden);
- Identificatie van ecosysteemdiensten van hoogstamboomgaarden in Borgloon;
- Onderzoek naar waardering van aspecten van hoogstamboomgaarden;
- Ecosysteemdienstenwaardering van en biodiversiteit in hoogstamboomgaarden.

Het INBO heeft geen beleidsinstrumentarium tot zijn beschikking.

hierin opgenomen. De maatregelencatalogus wordt momenteel aangemeld bij de Europese commissie voor toetsing aan de Europese regels inzake staatssteun

Agentschap voor Natuur en Bos (ANB)

Het agentschap voor natuur en bos waardeert hoogstamboomgaarden vooral omwille van hun ecologische waarde waarbij hoogstamboomgaarden deel uitmaken van een groter ecologisch netwerk van waardevolle graslanden (o.a. als ondervegetatie) en andere kleine landschapselementen (hagen, houtkanten e.d.). Anderzijds zijn nieuwe hoogstamboomgaarden niet wenselijk in gebieden waar akkervogels en beschermde soorten die gebonden zijn aan open habitats (bv. de Grauwe kiekendief) hun leefgebied hebben. ANB stelt vast dat hoogstamboomgaarden vervangen worden door laagstamboomgaarden of gerooid worden omwille van (mogelijke) verspreiding van het little cherryvirus. Afgestorven bomen worden vaak niet vervangen. Dit is te wijten aan het feit dat deze boomgaarden geen (strikte) wettelijke bescherming genieten. Het beheer van hoogstamboomgaarden is niet altijd afgestemd op de potentiële ecologische waarden: boomgaarden worden vaak pas ecologisch waardevol als ook de ondervegetatie een aangepast beheer krijgt.

ANB wil graag een beleidskader voor het behoud van ecologisch belangrijke hoogstamboomgaarden in ruimtelijke bestemmingen waar momenteel geen specifieke wetgeving van toepassing is voor deze landschapselementen. Ook sensibilisatie rond wetgeving en vergunningsplichten naar gemeenten toe zijn belangrijk.

Aanwezige kennis en (mogelijk) onderzoek

- Advisering van vergunningsaanvragen voor het kappen/wijzigen van hoogstamboomgaarden;
- Hoogstamboomgaarden op percelen in eigendom of beheer

(Mogelijk) inzetbaar beleidsinstrumentarium

- Natuurdecreet;
- Advisering vergunningsaanvragen voor rooien van hoogstamboomgaarden;
- soortenbesluit;
- subsidiëring i.k.v. erkend natuurreserveaat (beperkt)

Departement voor landbouw en visserij

Het departement voor landbouw en visserij is verantwoordelijk voor het landbouwbeleid in Vlaanderen. Hoogstamboomgaarden zijn deels nog steeds in landbouwbezit/landbouwgebruik.

Het Departement Landbouw en Visserij erkent de landschappelijke en cultuurhistorische waarde van hoogstamboomgaarden in Haspengouw. De fruitteelt maakte echter de laatste 50 jaar de evolutie door van hoogstam naar laagstam die economisch en arbeidstechnisch een hele verbetering gaf. Daartegenover staat dat hoogstamboomgaarden vandaag de dag economisch minder interessant zijn, en bij een gebrek aan het nodige onderhoud en verzorging vaak lijden onder ziektes en plagen. Verwaarloosde hoogstamboomgaarden zijn dan ook een mogelijke bron van infecties (vb. wormstekigheid, Little Cherry virus, Drosophila suzukii) voor de professionele fruitteelt in Haspengouw, wat de bezwaren vanuit de gangbare fruitteelt naar de hoogstamboomgaarden kan verklaren. Het Departement Landbouw en Visserij is van mening dat bestaande hoogstamboomgaarden – ook al hebben ze vandaag minder economische waarde dan voorheen en zijn ze een mogelijke bron van infecties – binnen agrarisch gebied kunnen behouden blijven, maar enkel onder de voorwaarden van goed onderhoud, oogstverplichting en een virusvrije aanplant van

Toerisme Vlaanderen

Toerisme Vlaanderen zet in op het duurzaam ontwikkelen van toerisme in Vlaanderen tot een economische groeimotor. Dit gebeurt o.a. door middel van gerichte investeringen en promotie van Vlaanderen als toeristische bestemming in het buitenland. Toerisme Vlaanderen zet vooral in op de kunststeden, omdat deze de meeste buitenlanders lokken. Het toeristisch beleid van de regio Haspengouw gebeurt op provinciaal niveau. Toerisme Vlaanderen erkent wel dat het landschap een bepalende factor is om een regio toeristisch op de kaart te zetten. Dit blijkt ook uit het regio-onderzoek dat regelmatig uitgevoerd wordt.

Aanwezige kennis en (mogelijk) onderzoek

- Onderzoek naar het motief van toeristen in de toeristische regio's (http://toerismevlaanderen.be/sites/toerismevlaanderen.be/files/assets/documents_KENNIS/cijfers/XL2015/3_OV_motief_2015_1.pdf)

(Mogelijk) inzetbaar beleidsinstrumentarium

- Uitbreiden/specifiëren van vragenlijst binnen het regio-onderzoek

3.1.2 Lokale overheden

De gemeenten staan het dichtst bij de eigenaars en burgers en worden het vaakst geconfronteerd met aanvragen tot bv. rooien van hoogstamboomgaarden. Zij hebben baat bij een heldere (Vlaamse) visie en een duidelijk beleid voor deze landschapselementen. Daarnaast zijn ze ook verantwoordelijk voor het regionale/lokale beleid en hebben hierin beslissingsbevoegdheid.

Provincie Limburg

De provincie Limburg is verantwoordelijk voor het gebiedsgerichte regionale beleid en zelf eigenaar van een aantal hoogstamboomgaarden. In het gebiedsgerichte geïntegreerde strategisch project van Haspengouw wordt veel belang gehecht aan het landschap. Ook bij de verdere uitwerking van het toeristisch potentieel voor de regio is dit belangrijk en meer specifiek van het 'Fruitspoor' en haar omgeving. De Provincie voorziet hierop een toeristische belevingsroute. Bij het uitwerken van een beeldkwaliteitsplan voor het Fruitspoor zullen zeker de hoogstamboomgaarden rondom het fruitspoor onderzocht worden.

De provincie verwacht o.a. input vanuit dit plan rond hoogstamboomgaarden rond beleving van het fruitspoor (toegankelijk maken van een aantal hoogstamboomgaarden, beeldvorming, ...). Binnen het Provinciaal beleid volgen de diensten leefmilieu en cultuur het onroerenderfgoedrichtplan op. Ook andere provinciale organisaties zijn betrokken zoals Toerisme Limburg en het Provinciaal Natuurcentrum.

Werking/projecten met raakvlakken

- Beeldkwaliteitsplan Fruitspoor
- Herbestemming van waardevolle vierkantshoeves op de lijst van Onroerend Erfgoed (landschappelijke inkleding – convenanten en contractbenadering als nieuw instrument RO)
- Concept Fruitvalley, zoals opgenomen in het GGSP Haspengouw

(Mogelijk) inzetbaar beleidsinstrumentarium

- Gericht aankoopbeleid van de Provincie

- Opmaak provinciaal RUP
- Projectsubsidies
- Marketing (Toerisme)

Gemeenten Haspengouw

Haspengouw telt 17 gemeenten: Alken, Bilzen, Borgloon, Diepenbeek, Gingelom, Hasselt, Heers, Herk-de-Stad, Herstappe, Hoeselt, Kortesseem, Nieuwerkerken, Riemst, Sint-Truiden, Tongeren, Voeren en Wellen. Deze gemeenten zijn verenigd in twee Intergemeentelijke Onroerenderfgoeddiensten, Haspengouw Oost en West, die het onroerenderfgoedrichtplan mee opvolgen, vanuit hun taak om te werken rond het behoud en beheer van het gemeentelijk erfgoed.

De gemeenten beschouwen hoogstamboomgaarden als een belangrijk landschapselement in Haspengouw, zowel vanuit ruimtelijk als toeristisch oogpunt, dat bijdraagt aan de lokale identiteit. Gemeenten merken echter dat er steeds meer vraag is naar kapping van deze hoogstamboomgaarden en heraanplanting met (economisch gunstigere) laagstamplantages. De gemeenten hebben te weinig expertise om kapaanvragen ten gevolge van (vermeende) ziektes te evalueren en ervaren soms tegenstrijdige adviezen op Vlaams niveau. De gemeenten hebben nood aan een Vlaams kader dat duidelijk maakt hoe hoogstamboomgaarden gewaardeerd worden en welke hoogstamboomgaarden behouden moeten blijven. Daarnaast verwachten de gemeenten ook dat er stimuli ontwikkeld worden voor eigenaars om hoogstamboomgaarden te behouden, onderhouden en te herstellen.

De gemeente streeft dan ook naar het behoud (zoveel als mogelijk) van deze boomgaarden, bij kappingen wordt verplicht een heraanplanting met hoogstam opgelegd.

Aanwezige kennis

- In sommige gemeenten (bv. Tongeren) werden de hoogstamboomgaarden geïnventariseerd;
- Informatie over vergunningsaanvragen.

(Mogelijk) inzetbaar beleidsinstrumentarium (verschilt van gemeente tot gemeente)

- Opleggen van vergunningsvoorwaarden tot heraanplanting;
- Waarborgregeling voor groenaanplantingen: zowel bij heraanplanting (als compensatie) als bij nieuwe (landbouw)bedrijven is groenplan verplicht met daaraan gekoppeld de waarborg;
- Gemeentelijk subsidiereglement voor aanplant en onderhoud KLE, met inbegrip van hoogstamboomgaarden;
- Gemeentelijk RUP met bescherming van hoogstamboomgaarden (bv. RUP groene waarden in Sint-Truiden);
- Lokale evenementen en sensibilisatie-acties.

3.1.3 Expertenorganisaties

Een aantal organisaties hebben bijzondere expertise van het gebied en/of het thema hoogstamboomgaarden en beschouwen we daarom ook als primaire actoren.

Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren

Het Regionaal Landschap zet in op landschapsbeheer en landschapsherstel met respect voor streekidentiteit en streekontwikkeling. In de raad van bestuur zetelen verschillende gemeenten en belangenorganisaties waardoor het Regionaal Landschap een ruime blik heeft op wat er leeft in het gebied. Daar hoogstamboomgaarden karakteristieke landschapselementen zijn in Haspengouw, zet het Regionaal Landschap in op (her)aanplant en beheer van deze landschapselementen in de regio. Dit gebeurt altijd projectmatig, waardoor de nodige nazorg en opvolging ontbreekt. Het Regionaal Landschap merkt dat deze acties daarom ontoereikend zijn en slechts een tijdelijk effect hebben. Gemeenten verlenen systematisch kapvergunningen en hoogstamboomgaarden blijven verdwijnen door omschakeling naar laagstam en verwaarlozing. Dit is vooral te wijten aan een onevenredige verdeling van lasten (eigenaars) en lusten (toerisme). Het Regionaal Landschap vroeg de opmaak van een onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden aan bij het agentschap voor Onroerend Erfgoed en hoopt dat dit leidt tot een structurele aanpak van het probleem op Vlaams niveau dat continuïteit van maatregelen garandeert.

Aanwezige kennis en (mogelijk) onderzoek

- Ligging en toestand van hoogstamboomgaarden in de regio (niet gebiedsdekkend, in functie van projecten);
- Knelpunten, beheersproblematieken;...
- Protocol voor aanvraag kapvergunningen in geval van besmetting met het Little Cherry Virus

(Mogelijk) inzetbaar beleidsinstrumentarium

- Aanplanten en onderhoud van hoogstamboomgaarden (in functie van projecten);
- Acties rond sensibilisatie en draagvlakverbreding.

Nationale boomgaardenstichting

De Nationale Boomgaardenstichting zet zich in voor (genetisch) behoud van het fruitpatrimonium. Dit gebeurt vooral door sensibilisering en educatie, (her)aanplanten en beheren van hoogstamboomgaarden, adviesverlening, pomologische studies,... De Nationale Boomgaardenstichting ijvert al jaren voor het behoud van hoogstamboomgaarden en heeft zelf een aantal hoogstamboomgaarden in eigendom en beheer. Via dit project hoopt de vereniging dat hoogstamboomgaarden hoger op de Vlaamse agenda komen en dat er ondersteunende maatregelen uit voortvloeien.

Aanwezige kennis en (mogelijk) onderzoek

- Kennis van lokale en oude fruitvariëteiten, genendatabank;
- Kennis van beheer;
- Onderzoek naar natuurwaarde van hoogstamboomgaarden o.b.v. dood hout, doodhoutkevers en bijen;

(Mogelijk) inzetbaar instrumentarium

- Aanplanten en onderhouden van hoogstamboomgaarden;
- Vormingsactiviteiten (snoeicursussen);
- Sapmobiel (verwerking van fruit).

3.3 EIGENAARS, GEBRUIKERS EN BEHEERDERS VAN HOOGSTAMBOOMGAARDEN (CONSULTEREN, CO-CREATIE)

Een belangrijke groep belanghebbenden zijn de eigenaars, gebruikers en beheerders van hoogstamboomgaarden. Het onroerenderfgoedrichtplan heeft als doel om een beleid uit te werken waar ook draagvlak voor is bij wie direct geïmpacteerd wordt door beleidsmaatregelen. Maatregelen zonder draagvlak leiden immers vaak tot tegenstand en hebben daarom soms een tegenovergesteld effect. Daarom is het belangrijk om een duidelijk zicht te krijgen op de knelpunten en problemen die deze groep ervaart en de specifieke wensen en noden die zij hebben met betrekking tot het hoogstamboomgaardenbeleid. Om hier een goed zicht op te krijgen benaderen we deze groep onder andere via persoonlijke gesprekken.

De groep eigenaars en gebruikers is heel divers en bestaat onder andere uit: landbouwers (fruitteilers en veetelers), particuliere eigenaars, boombeheerders, pachters, overheden en verenigingen, grootgrondbezitters, ondernemers (producenten), ...

Het zal een uitdaging zijn om een beleid op maat uit te werken van deze diverse doelgroep.

3.4 INWONERS, RECREANTEN EN TOERISTEN (CONSULTEREN, INFORMEREN)

Het maatschappelijke draagvlak en maatschappelijke noden en vragen spelen een belangrijke rol bij de opmaak van een onroerenderfgoedrichtplan. Hoogstamboomgaarden bepalen in belangrijke mate de streekidentiteit van Haspengouw. Dit zorgt voor appreciatie van deze landschapselementen bij de lokale bevolking en bij toeristen, die omwille van de hoge belevingswaarde van deze boomgaarden de streek bezoeken. In het kader van het onroerenderfgoedrichtplan willen we de waardering en wensen van deze groep in kaart brengen. Daarnaast willen we het maatschappelijk draagvlak verhogen door deze groep te informeren over het belang van hoogstamboomgaarden de projectresultaten.

3.5 ANDERE ACTOREN

Er zijn nog verschillende andere die mogelijk kunnen bijdragen aan de opmaak en/of uitvoering van het onroerenderfgoedrichtplan omwille van hun specifieke kennis en/of taken. Hieronder volgt een niet-limitatieve lijst van mogelijke belanghebbenden.

3.5.1 **Onderzoeks- en onderwijscentra**

Onderzoeks- en onderwijsinstellingen kunnen specifieke kennis hebben over het thema en/of voorzien in opleidingsprogramma's voor het beheer van hoogstamboomgaarden.

Niet limitatieve lijst van instellingen: Centrum voor agrarische geschiedenis, PC Fruit, universiteiten, NIS, tuinbouwscholen, VITO, Platform voor landbouwonderzoek, PIBO, hogescholen...

3.5.2 Ondernemingen

Verskillende ondernemingen houden zich bezig met activiteiten gerelateerd aan hoogstamboomgaarden. Het gaat bv. om onderhoud, toeristische activiteiten en voedselproductie, -fruitverwerking en –verdeling. Deze organisaties kunnen mogelijk ingezet worden bij het beheer en het economisch rendabel(er) maken van hoogstamboomgaarden. Een niet limitatieve lijst volgt hieronder:

- Sociale economie: De Wroeter, Nationale boomgaardenstichting;
- Agrobeheersgroepen: LISRO, ECO²;
- Fruitverwerking: Fructus, Loonse Stroop, Konings (Looza), Sapmobiel;
- Lokale voedselverdeling: Puur Limburg vzw, Buurderij vzw, voedselteams vzw, Hartenboer, lokale handelaars en supermarkten;
- Toeristische ondernemers: streekbezoekerscentra, B&B's, touroperators,
- Horeca: restaurants, streekgastronomie

3.5.3 Andere overheden

Afhankelijk van de resultaten van het onroerenderfgoedrichtplan of uit te werken acties zoals fiscale maatregelen, ondersteunen van ondernemers, acties rond voedselverwerking,... kan het nodig zijn om ook nog andere overheden te betrekken zoals: de Vlaamse en/of federale belastingdienst, het federaal voedselagentschap, Vlaams agentschap voor innoveren en ondernemen (VLAIO),...

4 PLAN VAN AANPAK

Het plan van aanpak is enerzijds gebaseerd op de methodologie voor de opmaak van Onroerenderfgoedrichtplannen (v. 30/09/2016) en wordt anderzijds zoveel mogelijk op maat van het thema opgemaakt.

4.1 AGENDERINGSFASE (2015)

Het proces start met de interne agendering van het project bij het agentschap voor Onroerend Erfgoed.

Deze fase omvat volgende stappen:

- opmaken van een business case met probleemstelling of aanleiding, doelstelling, kosten en baten en belangrijkste risico's;
- opmaken van een eerste versie van het projectvoorstel: doelgroep, scope, projectaanpak in grote lijnen, raakvlakken met andere (interne) projecten, belanghebbenden en voorstel van projectorganisatie;

De agenderingsfase werd doorlopen in 2015 en leidde tot volgende resultaten:

Politieke goedkeuring van het project

De Minister voor Onroerend Erfgoed nam de opmaak van het onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden op in zijn beleidsbrief voor 2016:

“De nieuwe regelgeving heeft een geheel nieuw instrument in het leven geroepen om het erfgoed te behouden en ontwikkelen, namelijk het “onroerenderfgoedrichtplan”. Een dergelijk onroerenderfgoedrichtplan vertrekt vanuit de erfgoedwaarden en geeft een visie op de gewenste toekomstige ontwikkeling van de onroerende goederen. Een onroerenderfgoedrichtplan kan vertrekken vanuit een thematische of een gebiedsgerichte invalshoek. Aangezien dit instrument een volledig nieuw gegeven is, dient het eerst te worden uitgetest. Daarom werden in 2015 twee proefprojecten opgestart, namelijk een proefproject over hoogstamboomgaarden in Haspengouw en een proefproject over het mergelland in de gemeente Riemst. Aan de hand van deze projecten wil ik de nieuwe mogelijkheden van het instrument verkennen.”

Opname in de meerjarenplanning van het agentschap Onroerend Erfgoed

Het Onroerenderfgoedrichtplan voor hoogstamboomgaarden werd opgenomen in de planning van het agentschap voor Onroerend Erfgoed voor de periode 2016-2018. Er werd een (intern) projectteam en (intern) projectbestuur samengesteld. De samenstelling van het projectbestuur en projectteam is opgenomen onder 4.2.1.

Het projectbestuur is verantwoordelijk voor de interne opvolging van de mijlpalen van het project, afstemming met andere interne projecten en bepalen van het standpunt van het agentschap Onroerend Erfgoed bij opmaak en goedkeuring van de verschillende projectdocumenten.

Het projectteam is verantwoordelijk voor de uitvoering van het project, het voorbereiden en opvolgen van de projectplanning, het voorbereiden van de (officiële) projectdocumenten en het uitvoeren van de participatieve samenwerking.

Voor 2016 werden volgende personeelsinzet en middelen vastgelegd:

- 88 werkdagen voor de projectleider, ondersteund door het projectteam (48 werkdagen)
- 5000 € voor communicatie (te verdelen onder beide onroerenderfgoedrichtplannen)

- 2 thesisstudenten

Voor 2017 worden volgende personeelsinzet en middelen vastgelegd:

- 56 werkdagen voor de projectleider, ondersteund door het projectteam (26 werkdagen)
- 1/4de VTE vanuit het INBO voor onderzoek en ondersteuning van het participatieve traject
- 10.000 euro voor communicatie en participatie (te verdelen onder beide onroerendergoedrichtplannen)
- 2 thesisstudenten

4.2 INITIATIE- EN VERKENNINGSFASE (SEP 2016 – MRT 2017)

De initiatie- en verkenningfase heeft als doel om de doelstellingen voor het onroerendergoedrichtplan te verfijnen en het verdere procesverloop en mijlpalen te plannen in samenspraak met de belangrijkste actoren. Om dit te realiseren wordt er een overlegstructuur met deze actoren opgestart. Deze bestaat uit twee stuurgroepen en een Algemene Vergadering.

Binnen deze overlegstructuur worden alle mogelijke actoren geïnventariseerd en geanalyseerd. Ook de haalbaarheid van het project wordt ingeschat, op basis van de actoren en factoren die de slaagkansen van het project beïnvloeden. De overlegstructuur legt de grote lijnen van het plan van aanpak en de projectstructuur vast voor de verschillende projectfasen met mijlpalen en tijdsplan. Ook wordt de onderzoeksfase al voorbereid door het verzamelen van de verschillende informatienoden en onderzoeksbehoeften.

De initiatie- en verkenningfase resulteert in een door alle projectpartners ondertekende intentieverklaring. Dit kan gebeuren door de Algemene Vergadering en/of op politiek niveau. De intentieverklaring bevat de projectdefinitie, projectdoelstellingen en geeft zo globaal uitdrukking aan het engagement dat de partners in het verdere proces zullen aangaan en de gezamenlijke doelstellingen resultaten die zij zullen nastreven. Binnen de intentieverklaring worden tevens afspraken gemaakt met betrekking tot informatieuitwisseling, de omgang met gedeelde informatie en de rolverdeling tussen de partners.

4.3 PLANNINGSFASE (SEP 2016 – JUN 2017)

Tijdens de planningsfase wordt de projectstructuur geformaliseerd om de continuïteit van het proces te garanderen. Mogelijk leidt dit tot samenwerkingsovereenkomsten waarin concrete afspraken gemaakt worden over de inzet van mensen en/of middelen, afvaardiging van gemandateerde vertegenwoordigers voor de Algemene Vergadering, delen van informatie, gezamenlijk projectcommunicatie enz.

Het projectteam concretiseert in samenspraak met de stuurgroepen het plan van aanpak met afbakening van verschillende onderdelen en werkpakketten en hun respectieve timing. Het projectteam bereidt tevens een communicatie- en participatieplan voor, voortbouwend op de actorenanalyse die eveneens worden teruggekoppeld met de stuurgroepen. Het participatieplan evolueert in de loop van het proces naar een participatielogboek waarin beschreven wordt hoe de participatie gebeurt en hoe rekening werd gehouden met de input volgende uit deze participatie. Deze fase moet ook meer klaarheid scheppen over de maatschappelijke, politieke, juridische en financiële haalbaarheid van het project en mogelijke engagementen.

De planningsfase resulteert in een projectnota met plan van aanpak en timing, een communicatieplan, een participatieplan en een door de betrokken projectpartners ondertekende samenwerkingsovereenkomst met concrete afspraken over het wederzijds inzetten van mensen en middelen, het delen van informatie, het afvaardigen van gemandateerde vertegenwoordigers, gezamenlijke projectcommunicatie, enz.

4.4 ONDERZOEKSFASE (SEP 2016 – DEC 2017)

De onderzoeksfase heeft als doel hiaten in de kennis in functie van de probleemstelling te dichten en het draagvlak voor hoogstamboomgaarden te vergroten d.m.v. kennisverspreiding. De projectstuurgroepen bepalen de onderzoeksnoden en –behoeften. Afhankelijk van de beschikbare mensen en middelen worden onderzoeksprioriteiten vastgelegd en uitgevoerd. Het onderzoek wordt uitgevoerd door het projectteam en de onderzoeksgroep, die is samengesteld uit onderzoekers van (een deel van) de projectpartners, op wisselende basis aangevuld met thesisstudenten en externe experts. Ook het afstemmen van verschillende delen van onderzoek en het uitwisselen van kennis tussen de onderzoekers gebeurt binnen deze onderzoeksgroep die regelmatig samen overlegt. De onderzoeksgroep consulteert de klankbordgroep en rapporteert tussentijdse resultaten en/of (deel)rapporten aan de stuurgroepen. Door het participatief betrekken van de klankbordgroep in de onderzoeksfase verloopt deze voor een stuk als een iteratief proces met voortschrijdend inzicht door herhaalde feedback. Binnen de onderzoeksfase kunnen verschillende (deel)rapporten, handleidingen, publicaties e.d. worden opgemaakt. De onderzoeksfase wordt afgesloten met een synthetiserend onderzoeksrapport dat input geeft voor het visievormingsproces en wordt gevalideerd door de Algemene Vergadering.

De volgende onderzoeksnoden – en behoeften werden vastgesteld:

- Onderzoek naar waardering van hoogstamboomgaarden;
- Onderzoek naar beleidsinstrumentarium voor hoogstamboomgaarden;
- Inventarisatie en opvolging van (de evolutie van) hoogstamboomgaarden doorheen de tijd i.f.v. monitoring van het proces;

Deze onderzoeken zullen worden uitgevoerd door middel van verschillende deelonderzoeken.

Onderzoek naar waardering van hoogstamboomgaarden

- Thesisonderzoek van Robin Vaes naar waardering van aspecten van hoogstamboomgaarden d.m.v. keuzeanalyses (okt 2016-mei 2017);
- Thesisonderzoek van Jonas Claes naar perceptie van hoogstamboomgaarden bij verschillende (lokale) bevolkingsgroepen d.m.v. kwalitatieve analyse van diepte-interviews (okt 2016-mei 2017);
- Participatief waarderingsonderzoek naar hoogstamboomgaarden d.m.v. het ecosysteemdiensten denkkader op verschillende schaalniveaus in ruimtelijk verschillende gebieden (jan 2017-dec 2018);
- Biologische typering en waardering van hoogstamboomgaarden (INBO, 2017);
- Erfgoedwaardering van hoogstamboomgaarden (OE, 2017);

Onderzoek naar beleidsinstrumentarium voor hoogstamboomgaarden

- Evaluatie van bestaand beleidsinstrumentarium voor hoogstamboomgaarden;
- Onderzoek naar de mogelijkheid voor het inpassen van hoogstamboomgaarden in bestaand beleidsinstrumentarium;
- Onderzoek naar nieuw instrumentarium door o.a. benchmarking met vergelijkbare regio's en onderzoek naar '*payment for services*'-systemen;

Inventarisatie en opvolging van (de evolutie van) hoogstamboomgaarden doorheen de tijd

- Verzamelen van bestaande inventarisatiegegevens van hoogstamboomgaarden m.b.t. ligging, fysische toestand, soorten, eigendomssituatie, ruimtelijke bestemming, (actief) gebruik enz...;
- Tijdsdiepteanalyse van (de evolutie van) hoogstamboomgaarden (ligging, verspreiding, areaal) door vergelijking van historische kaarten en luchtfoto's;

4.5 PLANUITWERKINGSFASE (JAN 2018 – OKT 2018)

In de planuitwerkingsfase wordt, rekening houdend met de resultaten van het onderzoeksrapport, een door alle projectpartners gedragen visie uitgewerkt die vorm geeft aan de projectdefinitie en doelstellingen die omschreven zijn in de intentieverklaring. In deze fase wordt via een iteratief proces een uitgebreide participatie aangegaan met alle actoren. De participatieve aanpak en maatschappelijke inspraak in deze fase moeten tevens leiden tot een breder maatschappelijk draagvlak. Hoe deze participatie verloopt wordt vastgelegd in het participatieplan/communicatilogboek. Om concrete invulling te geven aan de visie, werken de projectpartners een actieprogramma uit. In dit actieprogramma worden concrete afspraken gemaakt tussen de projectpartners over de inzet van instrumenten en middelen doorheen de tijd.

De planuitwerkingsfase resulteert in een door de projectstuurgroepen gedragen voorstel van onroerenderfgoedrichtplan en actieprogramma.

4.6 GOEDKEURINGSFASE (NOV 2018 – DEC 2018)

In de goedkeuringsfase doorloopt het voorstel tot onroerenderfgoedrichtplan een administratief proces dat leidt tot formele goedkeuring van het onroerenderfgoedrichtplan door de Vlaamse Regering, of vanaf 2019 door een Ministerieel Besluit met mededeling aan de Vlaamse Regering. Na officiële goedkeuring van het onroerenderfgoedrichtplan, kan de Vlaamse Regering het actieprogramma formeel bekrachtigen.

4.7 EVALUATIEFASE (NOV 2018 – DEC 2018)

Het projectteam evalueert, in samenspraak met de projectstuurgroep en klankbordgroep, het verloop van het project, de samenwerking en de participatie en gaat na of de projectdoelstellingen bereikt werden. Dit resulteert in een eindrapport en leerpuntenrapport en draagt bij tot het verbeteren van de methodologie voor de opmaak van een onroerenderfgoedrichtplan.

5 VOORSTEL PROJECTSTRUCTUUR

De projectstructuur wordt zoveel mogelijk afgestemd op het procesverloop en kan dus wijzigen doorheen de verschillende fasen van het project. De projectstructuur bestaat uit interne projectopvolging en -uitvoering binnen het agentschap Onroerend Erfgoed, een interdisciplinaire onderzoeksgroep, stuurgroepen met beslissingsbevoegdheden en klankbordgroepen die meedenken en input leveren voor het proces. De manier waarop deze verschillende groepen betrokken en geraadpleegd worden kan verschillen afhankelijk van de projectfase en/of benodigde input/output en wordt vastgelegd in het participatieplan.

5.1 INTERNE PROJECTOPVOLGING EN –UITVOERING BINNEN HET AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED

Het agentschap Onroerend Erfgoed is projectverantwoordelijke en trekker van het project. Het projectteam is verantwoordelijk voor de dagelijkse uitvoering van het project. Dit omvat onder andere de uitvoering van onderzoek, de voorbereiding van alle (officiële) projectdocumenten, plannen van overleg met stuurgroepen en klankbordgroepen en het uitvoeren van het projectplan conform gemaakte afspraken. Het projectteam wordt hierin bijgestaan door een projectbestuur voor onroerenderfgoedrichtplannen dat verantwoordelijk is voor de interne opvolging van het project en het valideren van mijlpalen.

Het projectbestuur voor Onroerenderfgoedrichtplannen is als volgt samengesteld:

- Projecteigenaar: aanvankelijk Els Hofkens (Afdelingshoofd Erfgoedbeleid), later An Verhelst (Directeur team Erfgoedbeleid).
- Senior Klant: Els Verbert (Directeur Afdeling Beheer Limburg), later Gonda Callaert (Afdelingshoofd Beheer);
- Senior Leverancier: Dries Van Den Broucke (Afdelingshoofd Onderzoek en Beschermen)
- Projectleider: Marc De Bie (Directeur Onderzoek en Beschermen Landschap)

Het projectteam voor het onroerenderfgoedrichtplan Hoogstamboomgaarden in Haspengouw is als volgt samengesteld:

- Projectleider: Anse Kinnaer (erfgoedonderzoeker landschap)
- Projectteam: Eddy Timmers (erfgoedconsulent landschap regio Haspengouw en Voeren); Herman Van den Bossche, Marijke Michiels, Geert Vanderlinden (erfgoedonderzoekers landschap), Sarah Demeyer & Jonas Van Looveren (beleidsmedewerkers), Valérie Evers (communicatiemedewerker)
- Senior Leverancier: Marc De Bie (Directeur Afdeling Onderzoek en Beschermen, Team Landschappen)

5.2 STUURGROEPEN

Het onroerenderfgoedrichtplan is voornamelijk gericht op de participatieve opmaak van een beleidsvisie voor hoogstamboomgaarden en beleidsuitvoering door middel van een actieprogramma. Het actieprogramma bepaalt het in te zetten beleidsinstrumentarium voor specifieke gevallen doorheen de tijd. Alle beleidsniveaus betrokken bij de opmaak en uitvoering van dit beleid maken deel uit van een stuurgroep en hebben beslissingsbevoegdheden binnen het proces.

- Stad Tongeren (Linda Lousbergh, Dirk Pauwels, Patrick Jans, Gerard Stassen, Rebecca Duysens);
- Gemeente Voeren (Judith Voets);
- Gemeente Wellen (Karolien Brauns).

Beide stuurgroepen komen regelmatig samen om de (officiële) documenten inhoudelijk mee vorm te geven. Zij krijgen hiervoor input vanuit het projectteam, de onderzoeksgroep en klankbordgroepen. Verslagen van deze overlegmomenten zijn raadpleegbaar voor alle stuurgroepleden. Bij mijlpalen worden de gemandateerden van beide stuurgroepen samen uitgenodigd op een **Algemene vergadering**, waarop de documenten (definitief) gevalideerd worden.

5.3 ONDERZOEKSGROEP

Het onderzoek, kaderend binnen het project, wordt voorbereid, uitgevoerd en opgevolgd door een onderzoeksgroep. Deze bestaat uit onderzoekers van de verschillende projectpartners, aangevuld met experts. De samenstelling van de onderzoeksgroep kan wijzigen doorheen het project, afhankelijk van de lopende onderzoeken en benodigde expertise. De onderzoeksgroep voert onderzoek uit dat noodzakelijke input moet leveren voor de stuurgroepen in functie van de visievorming. Dit bestaat o.a. uit desktoponderzoek, syntheseonderzoek, inventariserend onderzoek, waarderend onderzoek, participatief onderzoek,... Binnen de onderzoeksgroep wordt er kennis gedeeld en worden verschillende (delen van) onderzoeken maximaal op elkaar afgestemd.

Tijdens het onderzoek kan beroep gedaan worden op (delen van) de klankbordgroep: dit kan gaan om beide stuurgroepen, belangengroepen, onderzoeks- en onderwijsinstellingen, ondernemers, lokale verenigingen en individuele burgers. Afhankelijk van de benodigde informatie kunnen deze individueel of collectief benaderd worden. De vorm en mate van betrekken wordt beschreven in het participatieplan. De onderzoeksgroep voert het participatieplan uit en bereidt de participatiemomenten voor.

Daarnaast volgt de onderzoeksgroep de planning van het proces op en stuurt bij waar nodig.

De onderzoeksgroep is doorheen het proces als volgt samengesteld:

- Anse Kinnaer (projectleider, erfgoedonderzoeker landschap);
- Francis Turkelboom (onderzoeker INBO);
- Ilse Simoens (onderzoeker INBO);
- Dieter Mortelmans (onderzoeker INBO);
- Lies Messely (onderzoeker ILVO);
- An Digneffe (Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren)
- Tine Rijvers (Regionaal Landschap Haspengouw en Voeren)

Deze groep wordt soms tijdelijk aangevuld met thesisstudenten en (co)-promotoren, externe experts, onderzoekers die gerelateerde onderzoeken uitvoeren...in functie van de onderzoeksnoden.

5.4 KLANKBORDGROEP

Alle andere belanghebbenden (zoals beschreven onder de Actorenanalyse in punt 3.2-3.5) maken deel uit van een klankbordgroep. Deze klankbordgroep heeft geen beslissingsbevoegdheid, maar heeft wel inspraak in het proces tijdens de onderzoeksfase, planuitwerkingsfase en evaluatiefase door middel van participatie. Het organiseren van die participatie gebeurt in vele vormen en op verschillende niveaus afhankelijk van de context en de doelgroep. Hiervoor kunnen doorheen het project verschillende methodes gebruikt worden. Afhankelijk van de mate van interactie die wordt beoogd, in groep of meer individueel kan gekozen worden voor bilaterale gesprekken of vergaderingen in kleine groep; een (online) enquête; focusgroepen, praatcafé's, brainstorming, plaatsbezoeken, ateliers of informatiemomenten. De vorm en mate van participatie wordt beschreven in het participatieplan en het communicatielogboek.

5.5 VOORSTEL PROCESSCHEMA

Het processchema (zie volgende pagina) vat het proces, de te halen mijlpalen en de participatiemomenten samen. Het proces, onderverdeeld in verschillende fasen, wordt uitgezet op een tijdslijn. De mijlpalen per procesfase zijn onderverdeeld in procesgerelateerde documenten (methodologie, planningsdocumenten, communicatielogboek), engagementsverklaringen (intentieverklaring, samenwerkingsovereenkomsten, goedgekeurd onroerendergoedrichtplan en actieprogramma) en projectoutput (projectnota, deelrapporten met onderzoeksresultaten, onderzoeksrapport, voorstel onroerendergoedrichtplan en actieprogramma). Documenten die verschillende fasen doorlopen zijn via een lijn met elkaar verbonden. De documenten die met stippellijn zijn omrand, voornamelijk de planningsdocumenten, zijn zogenaamd 'rollende' documenten: zij evolueren in de loop van het proces ten gevolge van voortschrijdend inzicht en vereisen geen formele goedkeuring. Bij elk document wordt aangegeven wie de voorbereiding doet, wie participeert aan de opmaak en wie de finale beslissing neemt. De pijlen tussen de verschillende actoren duiden op de wisselwerking die hier plaatsvindt.

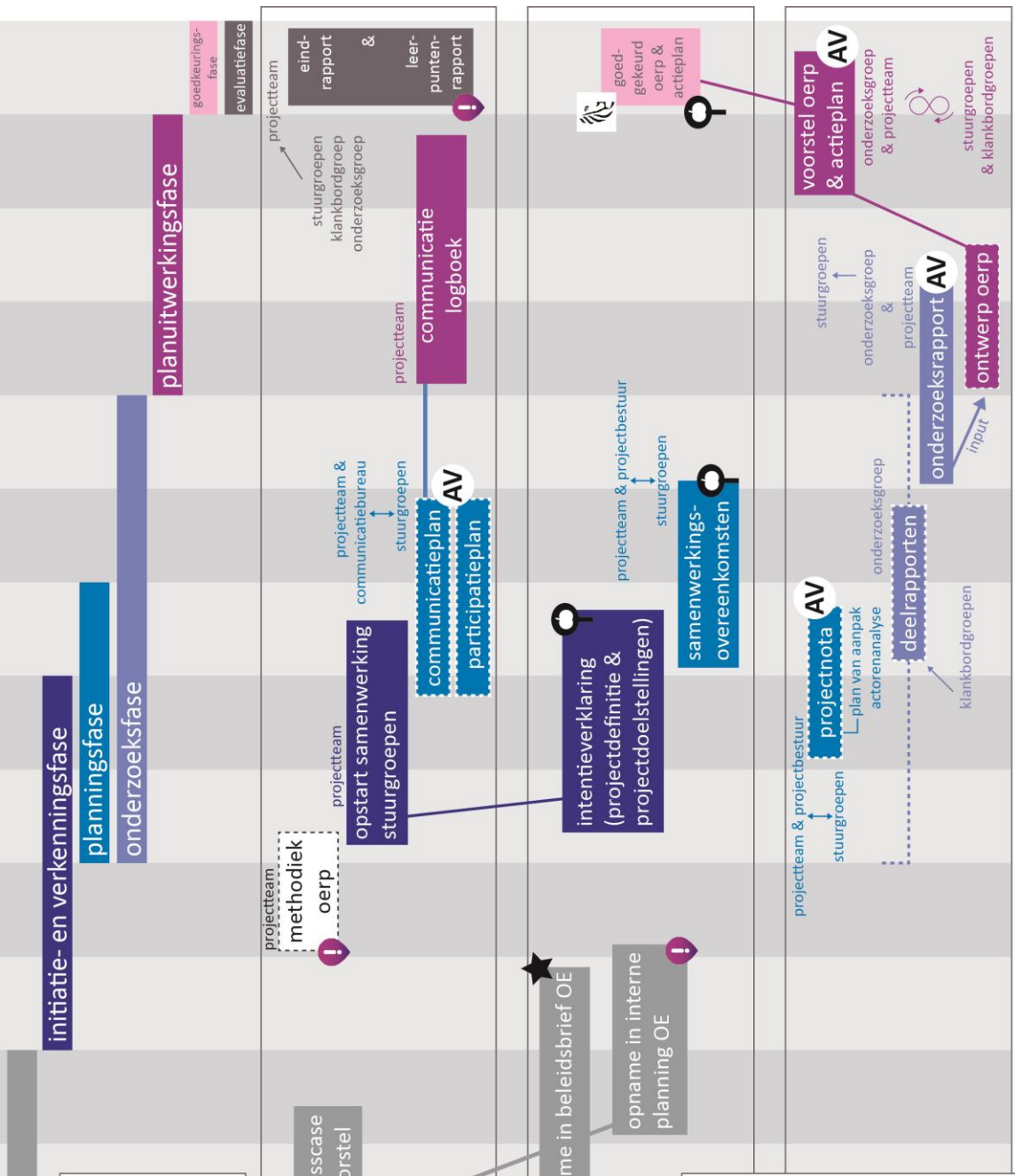
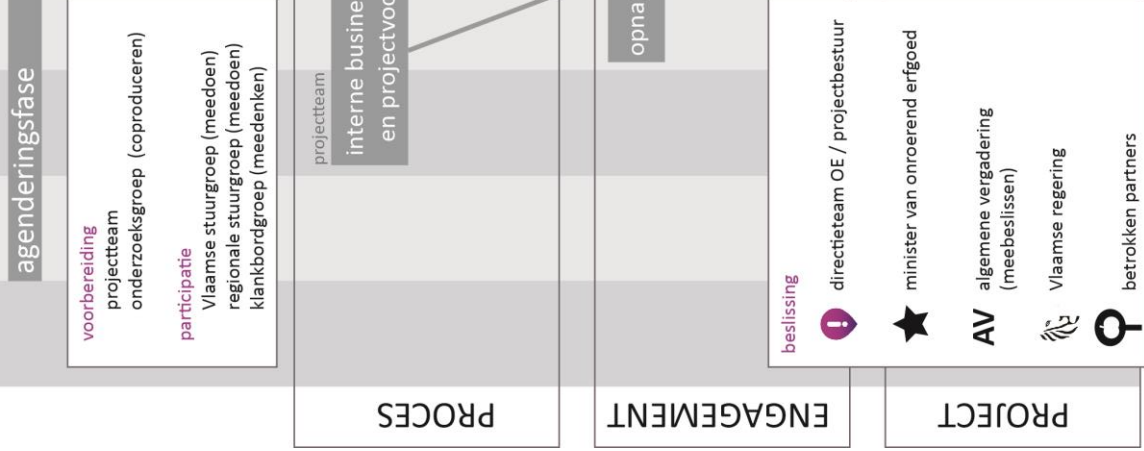

2015

2016

2017

2018

PROCES

ENGAGEMENT

PROJECT

- beslissing
- directieteam OE / projectbestuur
- minister van onroerend erfgoed
- AV algemene vergadering (meebeslissen)
- Vlaamse regering
- betrokken partners

Toerisme Vlaanderen, agentschap Onroerend Erfgoed: 1/12/2016

Trizone, agentschap Onroerend Erfgoed: 17/01/2017, 23/02/2017, 22/05/2017

ILVO, agentschap Onroerend Erfgoed, UA: 22/03/2017

INBO, agentschap Onroerend Erfgoed: 08/06/2017

Briefwisseling en mails met contactpersonen

INBO (Orfee Vergote): 26/05/2016

INBO (Francis Turkelboom): 12/10/2016, 28/11/2016

INBO (Marijke Thoonen) 10/02/2017, 24/08/2017

ANB (Marleen Evenepoel): 30/05/2016

ANB (Anja Delief): 29/11/2016, 1/12/2016, 17/03/2017, 08/08/2017

RLHV (An Digneffe): 01/06/2016, 30/09/2016

RLHV (Tine Rijvers): 07/02/2017

ILVO (Elke Rogge): 02/06/2016, 18/11/2016

ILVO (Lies Messely): 08/02/2017

VLM (Griet Celen): 15/06/2016

VLM (Wim Vandenrijt): 14/12/2016, 28/02/2017

DEP. LV (Hilde Villé): 03/03/2017

RUIJTE VLAANDEREN (Anneloes Van Noordt): 14/10/2016

Gingelom (Kim Peters): 28/12/2016

Tongeren (Linda Lousbergh): 3/7/2017

Provincie Limburg (Kristien Lefeber): 21/03/2017

Alken (Toon Coenen): 30/03/2017

Diepenbeek (Lieve Houtmeyers): 30/03/2017

Wellen (Karolien Brauns): 07/04/2017

Kortesseem (Eva Timmermans): 07/06/2017

Bilzen (Els Maurissen): 15/06/2017

Fruitstreekmuseum (Luk Robijns): 20/06/2017

Boerenbond (Heidi Pinxten): 29/06/2017

Agrobeheerscentrum (Michaël Vanbriel): 21/08/2017